

3-я гвардійська танкова армія в боях за Україну

Значний внесок у справу Перемоги зробила 3 гв. танкова армія. Армія брала участь у 23 фронтових наступальних і оборонних операціях, діючи на найважливіших напрямках, гromила війська противника під Козельськом, на воронезько-харківському напрямі, в Курській битві, на Лівобережній і Правобережній Україні, в Польщі, на території Німеччини, брала участь у Берлінській і Празькій операціях.

3 гв. танкова армія бере витоки від 3 танкової армії, яка була сформована 30 травня 1942 року. Командувачем був призначений генерал-лейтенант П.Л. Романенко, членом Військової Ради – бригадний комісар С.І. Мельников, заступниками командувача – генерал-майор танкових військ М.Л. Чернявський (по танкових військах) і генерал-майор П.С.Рибалко (по піхотних), начальником штабу – підполковник М.І. Зінкович. До її складу увійшли: 12 і 15 танкові корпуси, які були головною ударною і маневреною силою, 179 окрема танкова бригада, 154 і 264 стрілецькі дивізії, 62 гв. мінометний та 1172 винищувально-протитанковий артилерійські полки, 226 зенітно-артилерійський і 8 мотоциклетний полки, 54 мотоциклетний і 182 мотоінженерний батальйони, 470 зенітно-артилерійський дивізіон, 507 батальйон зв'язку, тиліві частини.

Таким чином, за своєю організаційною структурою 3 танкова армія була змішаною. До її складу входили і танкові корпуси, і стрілецькі дивізії. Це обумовлювалося тим, що Ставка Верховного Головнокомандування (ВГК) хотіла мати таке велике танкове об'єднання, яке могло б своїми стрілецькими дивізіями прорвати оборону противника, а танковими корпусами розвинути тактичний успіх в оперативний.

Бойове хрещення армія одержала у складі Західного фронту в боях під Козельськом. 22 серпня 1942 року вона вступила в бойові дії. Почались запеклі бої, які тривали майже місяць. Ворог стягнув на ділянку армії декілька піхотних і танкових дивізій, значну кількість артилерії і авіації. Німецькі літаки безперервно бомбардували бойові порядки армії, намагаючись зупинити її наступ. Незважаючи на важкі умови армія прорвала оборону противника на фронті довжиною 25 км і глибиною 15 – 20 км. Були розгромлені 11 і 20 танкові та 56 і 26 піхотні дивізії противника. Ворог втратив багато живої сили і техніки. Армія виконала свою задачу – наступ німців на Сухиничі було зірвано. 10 вересня 1942 року вона за наказом командування фронту перейшла до оборони, а в середині вересня – виведена у резерв Ставки ВГК.

За мужність і героїзм, проявлені в цих боях, сотні воїнів були нагороджені орденами і медалями, а 154 і 264 стрілецькі дивізії та 105 важка танкова бригада 10 жовтня 1942 року стали гвардійськими (відповідно 47 і 42 гв. стрілецькі дивізії і 8 гв. танкова бригада).

З 19 вересня до кінця 1942 року армія перебувала в резерві Ставки в районі Плавська. В кінці листопада замість 105 танкової бригади, яка була передана до 5 танкової армії, до складу 15 корпусу увійшла 88 танкова бригада; замість 17 мотострілецької бригади у середині грудня – 52 мотострілецька бригада; замість 54 мотоциклетного батальйону – 39 розвідувальний броневий автомобільний батальйон.

У жовтні 1942 року командування армією прийняв генерал-майор (з 19.01.1943 року – генерал-лейтенант, з 30.12.1943 року – генерал-полковник) П.С. Рибалко, який

командував 3 танковою, а потім 3 гв. танковою армією до кінця війни.

У ході Великої Вітчизняної війни генерал П.С. Рибалко став видатним воєначальником. Маршал Радянського Союзу І.С. Конєв у своїх мемуарах писав: “У нас було чимало хороших танкових начальників, але, не зменшуючи їх заслуг, на мій особистий погляд, Рибалко найбільш проникливо розумів характер і можливості великих танкових з’єднань. Він любив, цінував і добре знав техніку, хоча й не був змолоду танкістом. Він знав, що для цієї техніки можливо і що неможливо, завжди пам’ятав про це, коли ставив завдання своїм військам”.¹

Після розгрому противника під Сталінградом Ставка ВГК віддала наказ Червоній Армії перейти в загальний наступ на фронті від Ленінграда до Головного Кавказького хребта.

В цьому наступі на війська Воронежського фронту, до складу якого була передана 3 танкова армія, покладалась задача розгромити війська противника на Верхньому Дону, розвинути успіх на західному напрямі і визволити Харків. 3 танкова армія повинна була зосередитися у районі Кантемирівки. Перед нею стояла задача: із району Кантемирівки прорвати на 16-кілометровій ділянці фронту оборону противника, вийти на рубіж Кам’янка, Алексєєвка, з’єднатися з військами 40 армії з метою оточення і знищення острогозько-россошанського угруповання противника, далі оволодіти Валуйками, Уразово, перерізати залізницю Касторна-Куп’янськ.² 14 січня 1943 року армія почала свою зимову кампанію наступом на Россош-Валуйки. Стрімкою атакою танкісти розірвали в декількох місцях оборону противника і почали його знищення. 17 січня були взяті Россош і Алексєєвка, 19 січня приданий армії 7 кавалерійський корпус визволив Валуйки, 20 – Уразово. Острогозько-Россошанська операція завершилась повним розгромом фашистських військ.

Значними успіхами був відзначений січневий наступ армії. За 16 днів армія пройшла з боями близько 300 км, визволила значну територію і стала готуватися до боїв за Харків.

2 лютого 1943 року почалась Харківська наступальна операція. Перед 3 танковою армією стояло завдання: зламати опір противника на рубежі р. Оскол, розвинути наступ на західному напрямі, нанести удари на Чугуїв, Мерефу, Люботин і у взаємодії із 40 і 69 арміями ударом головних сил оволодіти Харковом.³ Незважаючи на те, що війська армії були ослаблені в ході попередніх боїв, а техніка потребувала ремонту, вони перейшли в наступ і в ході боїв з 2 по 15 лютого визволили населенні пункти Великий Бурлук, Чугуїв, Нову Водолагу, Мерефу, Рогань, Печенігу, Василенкове, Шевченкове, Гракове, форсували Сіверський Донець і разом з військами 40 і 69 армій 14 лютого вийшли до Харкова.

15 лютого війська Воронежського фронту почали штурм міста: 40 армія із заходу і півночі, 69 – з північного сходу, 15 танковий корпус і 160 стрілецька дивізія 3 танкової армії – зі сходу, а 62 гв. стрілецька дивізія, підсилена 179 танковою бригадою, – з півдня. Долаючи сильний опір противника, 3 танкова і 69 армії ввечері 15 лютого прорвали оборону ворога і розв’язали бої на околицях міста, а війська 40 армії, увірвавшись у місто із заходу, оволоділи Холодною Горою. Війська противника, зважаючи на безперспективність опору і боячись оточення, у ніч на 16 лютого залишили місто і відступили у південно-західному напрямі. На 12 годину 16 лютого спільними зусиллями 3 танкової, 40 і 69 армій Харків був повністю звільнений від ворога.

Після визволення Харкова 3 танкова армія у другій половині лютого продовжувала наступ в напрямку Полтави і Червонограда. На цей час війська армії були знесилені 40-добовими безперервними боями, у строю залишилося лише 110

танків,⁴ через розтягнутість комунікацій не вистачало пального, а поповнення йшло за рахунок мобілізації чоловіків призовного віку із визволених районів, які у більшості не були навчені військовій справі. Тому наступ йшов повільно. І на початку березня війська перейшли до оборони, оскільки противник підтягнув нові сили і перейшов у контрнаступ. 4 березня 4 танкова армія противника нанесла удар по 3 танковій армії, бажаючи взяти реванш за поразку під Харковом.

Проте, незважаючи на велику перевагу у силах, противнику за 2 дні наступу вдалося вклинитися в оборону 3 танкової армії лише на 6 – 8 км. 6 березня німецько-фашистське командування перенесло напрям головного удару на стик 69 і 3 танкової армії і, підтягнувши армійський корпус “Раус”, 10 березня нанесло удар, в результаті якого між арміями утворився 60-кілометровий розрив.

У ході Харківської оборонної операції народилося братство по зброї радянських і чехословацьких воїнів. В боях за Соколово брав участь 1 окремих Чехословацький стрілецький батальйон під керуванням полковника Л.Свободи, який був сформований на території СРСР в районі Бузулука.

Незважаючи на героїчний опір воїнів 3 танкової армії, яка обороняла Харків, за наказом Ставки наші війська залишили Харків. Проте невдача, яка спіткала в цих боях армію, аніскільки не применшує її заслуг. Протягом 24 діб оборонних боїв армія завдала ворогу значних втрат, знищила 70 тис. ворожих солдат і офіцерів, 228 танків та іншої бойової техніки. 26 березня після довгих і важких боїв армія відійшла на рубіж Сіверського Дінця, на якому закріпилась.

Батьківщина високо оцінила ратний подвиг воїнів армії. Тисячі з них були нагороджені орденами і медалями, а 32 присвоєне звання Героя Радянського Союзу, в тому числі і підпоручнику 1 Чехословацького батальйону Отакару Ярошу, який став першим Героєм-іноземцем.

Після виводу в кінці березня 1943 року танкових корпусів у резерв Ставки ВГК на доукомплектування, 3 танкова армія перетворилась за своїм складом на загальновійськову і 26 квітня 1943 року була переформована у 57 армію. Але ж 3 танкова армія протягом року успішно проводила наступальні операції, мала досвідчені, добре підготовлені кадри танкістів і славні бойові традиції. Враховуючи це, генерал-лейтенант П.С. Рибалко і генерал-майор С.І. Мельников 1 травня 1943 року зробили подання до Генштабу і Управління бронетанковими і механізованими військами з проханням поновити 3 танкову армію як оперативне танкове з'єднання.

14 травня 1943 року Ставка ВГК видає директиву про сформування 3 гв. танкової армії у складі 12 і 15 танкових корпусів і однієї танкової бригади. Командувачем був призначений П.С. Рибалко, членом Військової Ради – С.І. Мельников, начальником штабу – полковник В.А.Митрофанов.

Пізніше до складу армії увійшли 91 окрема танкова бригада, 50 окремих мотоциклетний полк, 138 окремих полк зв'язку, 372 окремих авіаційний полк зв'язку (По-2), окремі 39 розвідувальний і 182 мотоінженерний батальйони та інші частини.⁵ 14 липня 1943 року до складу армії увійшов 2 механізований корпус.

Таким чином, 3 гв. танкова армія (як і усі танкові армії) за своїм бойовим складом стала однорідною, без стрілецьких дивізій, і набула змогу самостійно діяти в оперативній глибині з відривом від загальновійськових армій.

Влітку 1943 року армія бере участь в Орловській операції. Спочатку у складі Брянського (15 – 26.07), потім – Центрального (27.07 – 11.08) фронтів.

В ході цієї операції, яка тривала 37 днів, війська 3 гв. танкової армії відігравали вирішальну роль у розгромі болховського, мценського, кромського і орловського

угруповань противника. Протягом всієї операції армія була тією ударною силою, яка вела за собою загальновійськові армії обох фронтів і забезпечувала їм успіх наступу. З 19 липня по 10 серпня їй довелося 7 разів проривати заздалегідь підготовлену оборону противника, причому двічі – з форсуванням водних перешкод, 6 разів змінювати напрям наступу в інтересах подальшого просування загальновійськових армій.

За успішні бойові дії всі корпуси і їхні бригади були перетворені на гвардійські: 12 і 15 танкові корпуси – на 6 і 7 гв. танкові, 2 механізований – на 7 гв. механізований корпус.

В середині серпня 1943 року армія була виведена в резерв Ставки ВГК, а з 10 вересня увійшла до складу Воронежського (з 20 жовтня – 1 Українського) фронту, у складі якого і завершила війну. В оперативне підпорядкування армії був переданий 1 гв. кавалерійський корпус, а замість 7 гв. механізованого корпусу – 9 механізований корпус.

Після Курської битви війська Воронежського фронту почали операцію по форсуванню Дніпра і визволенню Києва.

20 вересня 1943 року частини армії, стрімко наступаючи, збиваючи ворожі заслони, почали вихід до Дніпра. За ніч передові загони майже без зупинок пройшли 100 км і одними з перших увечері 21 вересня вийшли до Дніпра в районі Букрина.

Біля с. Зарубинці 22 вересня першими форсували Дніпро воїни 1 мотострілецького батальйону 69 механізованої бригади, яким командував капітан Г.Ш. Балаян. Зламавши опір противника на правому березі Дніпра, роти під командуванням Г.Ш. Балаяна захопили с. Зарубинці і забезпечили переправу частин бригади. За цей подвиг 32 воїни батальйону були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

В районі с. Григорівка першими форсували Дніпро четверо бійців 51 гв. танкової бригади 6 гв. танкового корпусу М.Є. Петухов, В.А. Сисолятин, І.Д. Семенов, В.М. Іванов. Вони відволікли на себе увагу ворога, тим самим дали змогу переправитись своїй роті, вибити ворога із села і створити плацдарм. Усі четверо гвардійців були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

На кінець дня 22 вересня 1943 року передові підрозділи танкової армії оволоділи декількома населеними пунктами і ділянками місцевості на правому березі Дніпра, започаткувавши створення Букринського плацдарму.

Як тільки передові загони 3 гв. танкової армії захопили плацдарм у Букринській вилучині, противник почав поспішно підтягувати сюди підкріплення з-під Києва і Канева, намагаючись скинути наші частини у Дніпро і відновити своє положення на цій ділянці фронту. Жорстокі бої не припинялися на Букринському плацдармі ні вдень, ні вночі.

В цій обстановці перед командуванням 3 гв. танкової армії постало завдання якнайшвидше переправити на правий берег танки і артилерію і розширити захоплені плацдарми, а також налагодити безперебійне постачання їх боєприпасами і паливом. Тому виникла необхідність у побудові постійного дерев'яного мосту. Загальне керівництво будівництвом було покладене на тимчасово створений штаб на чолі з членом Військової Ради генералом С.І. Мельниковим. Під постійним обстрілом ворожої артилерії і авіації почалося будівництво моста. Він зводився одразу з двох боків і з середини ріки. До робіт було залучено більше 2 тис. осіб цивільного населення. В неймовірно важких умовах за 13 днів міст було побудовано. У практиці військово-інженерних робіт такого ще не було. За спорудження моста звання Героя Радянського Союзу було присвоєне генерал-майору С.І. Мельникову та начальнику інженерних військ армії інженер-полковнику М.В. Онучину (посмертно), який загинув під час

будівництва.

Протягом місяця армія вела запеклі бої за розширення Букринського плацдарму. Особовий склад виказував зразки мужності і військової доблесті. 70 воїнів армії були удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Бойовими діями на Букринському плацдармі 3 гв. танкова армія разом із 40 і 27 арміями відволікла на себе сили противника, стягнуті на цю ділянку з інших фронтів.

Форсування Дніпра з ходу на підручних засобах є безприкладним в історії війн ратним подвигом радянських військ, у тому числі і воїнів 3 гв. танкової армії.

Після створення плацдармів на правому березі Дніпра перед військами Воронежського фронту постала нова задача – визволити столицю України – місто Київ. У зв'язку з тим, що спроби наступу на Київ з Букринського плацдарму не мали успіху, 24 жовтня Ставка ВГК наказала командувачу 1 Українського фронту нанести головний удар з Лютизького плацдарму. Для здійснення цього задуму необхідно було таємно перегрупувати 3 гв. танкову армію і основні сили резерву ВГК з півдня на північ. Для того, щоб противник не зміг визначити напрямок головного удару, війська, які залишались на Букринському плацдармі, повинні були через декілька днів поновити наступ і відволікти сили противника.

Одним із важливих факторів успішного виконання завдання було забезпечення таємності, маскування та дезінформації. Тому на місці дислокування 3 гв. танкової армії були побудовані удавані вогневі позиції, встановлені макети танків, радіостанції продовжували працювати.

У ніч на 27 жовтня почалось перегрупування військ. За 6 діб, здійснивши 200-кілометровий марш вздовж лінії фронту, переважно у нічний час, по розкислих від дощів дорогах, під дощем, в тумані, з вимкненими фарами, війська армії двічі переправились через Дніпро, форсували Десну і вранці 2 листопада вийшли в районі Лютижа. Це був безпрецедентний випадок в історії війни.

3 листопада частини загальновійськових армій почали наступ на Київ, 4 листопада бої прийняли виключно напружений характер і в дію були введені війська 3 гв. танкової армії. Вночі впав густий туман, але зупиняти наступ було неможливо. Тоді командувач армії генерал-лейтенант П.С. Рибалко віддав наказ: наступати з ввімкненими фарами і сиренами, одночасно вести інтенсивний вогонь з усіх гармат, кулеметів і автоматів. Такий нічний удар був несподіваним для ворога і він почав відступати. Переслідуючи ворога, танкові бригади визволили Святошино і перерізали шосе Київ – Житомир. В ніч на 6 листопада Київ було остаточно визволено від ворога.

Командувач армії генерал-лейтенант П.С. Рибалко за форсування Дніпра і визволення Києва був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Почесне найменування “Київські” було присвоєно восьми з'єднанням і частинам армії: 6 і 7 гв. танковим і 9 механізованому корпусам, 50 окремому мотоциклетному, 59 окремому танковому, 1666 винищувально-протитанковому артилерійському полкам, 39 окремому розвідувальному бронев автомобільному і 182 окремому моторизованому інженерному батальйонам.

Після визволення Києва з'єднання армії продовжували стрімкий наступ. Переслідуючи ворога вони визволили Фастів і Васильків.

За визволення Фастова десять танкістів 91 окремої танкової бригади були удостоєні звання Героя Радянського Союзу, в тому числі її командир І.І. Якубовський. Це була його перша Зірка Героя. 7 частин і з'єднань були удостоєні почесного найменування “Фастівські”.

Намагаючись взяти реванш за Київ, гітлерівці 8 листопада почали контрнаступ. Проте, незважаючи на запеклі бої, він не мав успіху. Півторамісячні німецькі контратаки були відбиті. В цьому – чимала заслуга воїнів 3 гв. танкової армії.

24 грудня 1943 року війська 1 Українського фронту знов перейшли в наступ, а разом з ними і війська 3 гв. танкової армії. Почалась Житомирсько-Бердичівська операція (24.12.1943 – 14.01.1944 рр.).

31 грудня 1943 року з'єднання 3 гв. танкової армії разом із частинами загальновійськових армій визволили обласний центр України – Житомир. За ці бої 9 механізованому корпусу, 47 окремому гв. танковому, 1831 самохідно-артилерійському полкам було присвоєно почесне найменування “Житомирських”, а 7 гв. танковий корпус, 22 гв. мотострілецька, 51, 52, 53 гвардійські, 91 окрема танкові бригади, 59 окремих танкових і 1893 самохідно-артилерійських полки були нагороджені орденом Червоного Прапора.

Під час подальших боїв частини і з'єднання армії визволили населені пункти Троянів, Янушпіль (нині Ямпіль), Райгородок, важливий залізничний вузол Уланів.

В ході операції армія пройшла з боями 180 км, знищила і захопила 406 ворожих танків і штурмових гармат, 270 гармат і мінометів, 597 автомобілів, бронетранспортерів та ін.⁶

4 березня 1944 року почалась Проскурівсько-Чернівецька операція, в ході якої війська 3 гв. танкової армії вели запеклі бої з купель-базилінським угрупованням противника, визволили ряд населених пунктів, захопили залізничні вузли Чорний Острів, Макаровичі, Ярмольниці, визволили м.Проскурів (нині – Хмельницький). За визволення м. Проскурова 69, 70, 71 механізовані бригади одержали найменування “Проскурівських”.

В операціях на Правобережній Україні 3 гв. танкова армія одержала великий бойовий досвід. Вона пройшла з боями майже 400 км, визволила значну територію Київської, Житомирської, Проскурівської областей.

Після Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції 3 гв. танкова армія зосередилась у районі Тернополя за річкою Серет. Її війська готувались до участі у Львівсько-Сандомирській операції. Вона почалась 14 липня силами 60 і 38 армій, а 16 липня в бої включилась 3 гв. танкова. Починаючи з рубежу Колтів – Тростянець, війська армії змушені були рухатись через так званий Колтівський коридор, шлях який місцями звужувався до 2 – 3 км і знаходився під постійним артилерійським і кулеметним обстрілом противника. Після виходу з Колтівського коридору гвардійці 3 танкової разом з військами 13 і 60 загальновійськових армій беруть участь у ліквідації Бродівського угруповання ворога і виходять на оперативний простір на північний захід від Львова. 20 липня 1944 року почались бої за визволення міста. Надзвичайно вигідне географічне розташування сприяло перетворенню Львова у місто-фортецю, чим і скористався противник. Бої на ближніх підступах до міста прийняли затяжний характер. І тоді 3 танкова обхідним шляхом заходить у тил противника. Львівське угруповання ворога, щоб уникнути оточення, почало з боями відходити у південно-західному напрямку. Бої за місто були жорстокими. Тільки 27 липня, після 30-хвилинної артпідготовки, воїни 3 гв. танкової армії разом із воїнами 60 армії увірвались у місто і повністю очистили його від ворога.

Визволенням Львівської області завершилися бойові дії 3 гв. танкової армії на території України. Далі війська армії пройшли з боями через Польщу і Німеччину, брали участь у Берлінській і Празькій операціях. Війну армія завершила у Празі.

За успішні бойові дії Верховний Головнокомандувач 31 раз оголошував

подяку військам 3 гвардійської танкової армії, а Москва салютувала їм переможними артилерійським залпами. За героїзм і мужність, проявлені в боях, понад 100 тис. воїнів армії нагороджено бойовими орденами і медалями СРСР та іноземними нагородами, 295 – присвоєне звання Героя Радянського Союзу. А командувач армії генерал-полковник П.С.Рибалко, командир танкового корпусу полковник І.І. Якубовський, командири бригад полковники В.С. Архипов, О.О. Головачов, Д.А. Драгунський і З.К. Слюсаренко, командири батальйонів М.І. Горюшкін і В.С. Хохряков – удостоєні цього звання двічі. 19 воїнів армії стали повними кавалерами ордена Слави. Всі з'єднання і частини нагороджені орденами Радянського Союзу і одержали почесні найменування населених пунктів, які вони визволяли, у т.ч. і українських.

¹ Конев И.С. Сорок пятый. – М.: Воениздат, 1966. – С.44 – 45.

² Центральний архів Міністерства оборони (Далі: ЦАМО). – Ф.3ТА. – Оп.4487. – Спр.70. – Арк. 13.

³ ЦАМО. – Ф.3ТА. – Оп.4487. – Спр.70. – Арк. 40.

⁴ ЦАМО. – Ф.3ТА. – Оп.4487. – Спр.70. – Арк. 59.

⁵ ЦАМО. – Ф.315. – Оп.4444. – Спр.3. – Арк. 61 0 69.

⁶ ЦАМО. – Ф.315. – Оп.4440. – Спр.333. – Арк. 12 – 14.